

Venezia e la Difese del Levante. Da Lepanto a Candia. 1570-1670, (Venedik Cumhuriyeti ve Doğu topraklarının korunması. İnebahtı Deniz Savaşı'ndan Girit Harbi'nin sonuna kadar. 1570-1670), Venedik 1986, büyük boy 275 sayfa. Ederi 40.000 liretdir. Venedik Belediyesi'nin Kültür Dairesi (Assessorato alla Cultura) tarafından düzenlenmiş serginin kataloğu ve bilimsel kitabıdır. Yayının satışını üstlenen: Arsenale Editrice. Metin için tablolar ve resimler de bulunmaktadır.

Venedik Belediyesi bir süreden beri Venedik tarihinde önemli izler bırakan olaylar, konular, kişiler hakkında sergiler düzenlemektedir. Bu kez de Doğu yöresinin nasıl korunduğuna dair bir yenisini kattı. Düzenlenen dönemler genellikle XVI'inci ve XVII'inci yüzyılları kapsar. Bu dönemler Venedik Cumhuriyeti'nin Rönesans hareketi ile Barok devirleridir ki kültür, sanat, fikir eserleri ve yaratıcılık bakımından en olgun yıllarıdır. Bu devirleri içeren sergilerde Türklerin de bulunması kaçınılmazdı. Bu sergiler sırasında Türklere de pekâlâ yer verilmişti. Bir veba konusu için düzenlenen sergide bile umulmadık kayıtlarla karşılaşmış, sanat olaylarında da Türkler özel bir yer tutmuştu. Bu sergide de muhakkak Türk dünyası geniş bir yer tutacaktı ki, ihmal edilmediğini görüyoruz.

Eser bir sergi kataloğu olarak hazırlanmakla beraber, bilimsel yönü de belirli bir ağırlığa sahiptir. Konular gelişigüzel değil, düzenli bir çaba ürünü olarak işlenmiş, sergi için kullanılan malzeme de konunun mütehasısı olmayan kişilere yol gösterici olmuş, âşına kişiler için de her zaman kaynak olacak bir malzeme olarak kazandırılmıştır. Renkli resim ve haritalar da çekicilik yaratması yanında tarih malzemesi olarak da yarayacaktır. Sıra ile tanıtmaya zevkli bir çaba olarak kabul ettim.

“Biz sizden Kıbrıs adasını almakla bir kolunuzu kestik. Siz bizi İnebahtı'da yenmekle sakalımızı traş ettiniz. Kesilen sakal daha güre çıkar, kesilen kol ise yerine gelmez”.

İnebahtı önlerinde ağır bir yenilgiye uğrayan Türk donanması, devlet kademelerinde bir karamsarlığa yol açmakla beraber, bunu önleyecek bir kişiliğe sahip olan Sokollu Mehmed Paşa, İstanbul'da bulunan Venedik Cumhuriyeti'nin Bal-yos'u Marc'Antonio Barbaro'ya bu cümleyi söylemekle,¹ büyük bir etki yaratmış, o dönemden başlayarak günümüze dek tarihçileri etkilemiştir. Bu nedenle kitap için bir sunuş yazısı yazan kültür dairesi başkanı bu çok anlamlı deyişi koymaktan kendisini alamamıştır (s. 7). Bir yüzyıllık dönemi kapsayan olaylar ve gelişmeler dizisi sırasında Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs ve Girit gibi iki önemli adasını Os-

¹ Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Târîhi*, Mütercimi Mehmet Atâ, 6'ıncı cildi 1332, s. 274.

manlı Devleti'ne karşı koruyamadı. Bununla beraber iyi ilişkiler için de büyük çaba gösteren taraf gene Venedik Cumhuriyeti'dir (s. 9). Bu da bilimsel kurulun görüşüdür.

Bundan sonra gelen sayfalarda işlenen konular arasında, tablolarda, gravürlerde ve sâir sanat eserleriyle kitaplarda Türk kavramı ve etkisi açık olarak görülmektedir. Bunlardan her birisinin özetini çıkarmak bile sayfalar doldurulacağı için, tarihimizi çok yakından ilgilendirenlere değinmekle yetiniyorum:

Paolo Preto, "La guerra segreta: spionaggio, sabotaggi, attentati" (gizli harp, casusluk, sabotajlar, suikastler). Kalemeye aldığı kalın ve hacimli eserinden sonra Türk konusundaki çalışmalarına devam eden müellif,² arşiv malzemesinden yararlanıp, ortaya çok değerli bir çalışma sunmaktadır (s. 79-85). Vardığı sonuçlara göre, Venedik Cumhuriyeti İstanbul'da ve Raguzza (şimdi Dubrovnik) da devamlı bir casus şebekesi bulundurmaktadır. Haberleşmelerini kandilerine özgü bir şifre (*cifre*) ile sürdürmektedirler. Türkler anlamaz zannedilmekle beraber 1492 ve 1567 yıllarında Venedikli casuslar Türk servisleri tarafından yakalandılar. 1570 yılında Kıbrıs adası için iki taraf arasında harp patlak verince, Venedik değişik bir casus şebekesi meydana getirdi. Bunlar da İstanbul'da yarı özgür bir durum içinde bulunan, Venedikli temsilci Marc'Antonio Barbaro'nun verdiği bilgileri Venedik Cumhuriyeti yöneticilerine taşıdılar. Türkler bu yazışmalardan bazılarını ele geçirmekle beraber, suç unsuru belgeler bulunamadığı için geniş bir takibat yapılmadı. Harp bitip sulh dönemi başladıktan sonra da casus haberleri düzenli olarak istendi. En önemli faaliyetleri de Girit Harbi (1645-1669) sırasında görüldü.

Türkler de bir casus şebekesi kurdular (s. 80-81). Bunlar da büyük ölçüde museviler ile dönmeler arasından seçilirdi. Araştırmacı tek kendi kaynaklarına bağlı kalıyor. Bu gelişmeler sırasında da 13/14 Eylül 1569 günü akşamı Venedik tersanesinde büyük bir patlama meydana geldi. Venedikliler yaptıkları sert bir takibata karşılık, Türklerin mi başardıklarına dair bir ipucu bulamadılar. Bu olay da tarihte hep bir sır olarak kaldı. Museviler Kıbrıs Harbi sırasında Osmanlı tarafına epey haber taşıdılar. Venedikliler de engel olmağa çabaladılar. Girit Harbi sırasında da Venedik topraklarında bazı kişiler Türk casusu diye cezalandırıldılar.

Araştırmacı değişik arşiv kayıtlarına göre Türklere karşı Dalmaçya kıyıları ile Ege adalarında yapılan bazı suikast olaylarına değinmektedir (s. 81-82). En özgün taraflarından birisi de 'kimya ve bakteriyolojik harp' kısmıdır (s. 83-84). Notlar s. 84-85'dedir. Sergi için konulan belgeler s. 92-96 arasında, 117 ile 147'inci numaralar arasındadır. N. 118 kullanılan cifre granda (büyük şifre) ile ilgilidir. N. 120, Soltan (Simone) Sach adında bir Ermeni İstanbul'da çalışmayı kabul etmiş ise de parasını alamadığı için istekte bulunmakta. N. 122'de Mustafa adında çok yetenekli bir Türk casusunun 6 Nisan 1574 günü zehirlenmesi kararı alınmış bunun 1576 yılı Temmuz ayında gerçekleştirdiği haberi bulunmaktadır. N. 136, 1570 ve 1571 tarihlerinde Kıbrıs adası ile Dalmaçya kıyılarında bazı kuyuların zehirlenmesi ile ilgili bir karar bulunmaktadır. Bu konu 140 numaraya kadar devam eder.

² *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975.

En seçkinlerini verdiğim örnekler, yazarın ne kadar önemli bir konuya eğildiğini göstermektedir. ³

S. 86-89 arasında L. Pezzolo'nun "XVI'nci ve XVII'inci yüzyıllarda Doğu'da Venedik Cumhuriyeti'nin askeri yapısının durumu" başlıklı makalesi bulunmaktadır. Ege Denizi, Girit Adası ve Dalmaçya kıyılarında bulunan Venedik askerlerinin sayılarını gösterir. S. 97 ile 183 arasında Girit adası üzerine yapılmış araştırmalar, notlar, resimler, kataloglar, kitaplar, haritalar ve sair notlar bulunmaktadır. 1204 yılında Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimi altına geçen bu adayı XVI'nci yüzyılın ikinci yarısından sonra Venedik Cumhuriyeti çok güçlendirdi ve sürekli olarak da yöneticilerden yazılı raporlar istedi. Bu malzeme günümüzde çok işe yaramaktadır. Yazılı bilgiler kadar resim ve haritaların da yapılması, çağında okunduğu gibi günümüz tarihçileri tarafından da kıymetli bir malzeme oldukları ortaya konulmuştur. Bunlar arasında tarihimize örnek ve kaynak olacak bazı kayıtları şöyle özetleyebilirim: s. 158'deki 246 sayılı resim Türklerin Suda limanına yaptıkları akımı görüntüleyen bir akuareldir. ⁴ N. 248 ve 249 ise Girit Harbi sırasında basılan iki kitabın kapağıdır. İlki, 12.5.1649 tarihli Foça önündeki deniz savaşını, ikincisi de 1650'de Venediklilerin sağladıkları geçici bir başarıya ait konuyu içerir. Kitap ve görüntü yayınları daha sonraki sayfalarda da bulunmaktadır. En son buldukları sayfalar 182 ve 183'dür. 275 ile 283 numaralı özetlerde dört tablonun yayını ve açıklaması da: Türklerin 13 Haziran 1645 günü yaptıkları ilk çıkartma haberi ve dört kitabın başlığını (sırasıyla Paolo Paruta, Rycout, Valiero ve Brusoni'nin eserleri) verir. Fişlemeyi yapan Paolo Preto'nun ve bu dönem araştırmacılarının vazgeçemeyecekleri kaynaklardır. Girit adası üzerine yazılan en hacimli eser de Giuseppe Gerola tarafından kaleme alınmıştı. Burasının Osmanlı Devleti'nden ayrılıp da özel bir statüyle idareye geçilmesinden sonra bir heyet ile birlikte ziyaret eden araştırmacı, çalışmaları sonunda "*Monumenti Veneti nell' Isola di Creta*" adlı dört büyük cilt tutan bir külliyat meydana getirmişti. Bu zat ve diğer çalışmalar ile ilgili kayıtlar s. 221-224 arasındadır.

"Tarihsel görünümüne katkılar" kısmında ise sırasıyla şu araştırmalar bulunmaktadır:

Robert Mantran, "L'Impero Ottomano, Venezia e la Guerra (1570-1670)", s. 227-232 (Osmanlı İmparatorluğu, Venedik Cumhuriyeti ve Harp. 1570-1670). XVII'inci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul adlı büyük kitabını ⁵ hazırlarken Venedik arşivlerinden geniş ölçüde yararlanan sayın profesör, bu alandaki çalışmalarına sonradan da devam etti ve makaleler kaleme aldı. Şimdi bir İtalyan okura göre Osmanlı tarafının durumunu yazmıştır. Herhangi bir dipnot ve kaynakça konmamıştır. M. Kuapton ise Venedik Cumhuriyeti'nin durumunu yazmıştır (s. 232-241). A. Tenenti de "La Pirateria" (korsanlık) konusunu bir kere daha ele

³ Bu konuda daha önce Lamansky, *Secrets d'état de Venice*, 1884 adlı eserinde dikkati çekmişti.

⁴ Venedik'deki Marciana Kitaplığı'nda Girit Harbi ve bir süre sonra patlak veren Mora Harbi ile ilgili iki hacimli akuarel demeti bulunmaktadır. Bir özetini hazırlamaktayım.

⁵ Biraz geç kalmakla beraber bu kitap yakın bir geçmişte dilimize kazandırıldı.

almıştır (s. 242-246). Tarihçilik alanında bu konunun en yetkili araştırmacılarından biri sayılan Tenenti de kaynak koymamış. W. Walters de Venedik'deki Palazzo Ducale (Doc'lar Sarayı) de bulunan tabloların tarihsel değeri üzerinde duruyor (s. 247-254).

Zeyil kısmında da çeşitli derlemeler bulunmaktadır: I. Steriotou, "Studi ellenicisulle fortificazioni venete del '500 e del' 600. Repertorio bibliografico" (XVI'ncı ve XVII'inci yüzyıllarda yapılmış Venedik kaleleri hakkında Yunan araştırmaları. Kaynakça düzenlemesi) s. 257-263. Yunanlılar, Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan malzemeye çok önem verdiler ve Venedik şahrindeki eski bir ortodoks manastırını da restore edip araştırma merkezi haline getirdiler. Buranın yayın organı bir dergiden başka, 1947 yılında da Girit Araştırmaları (Kretika Chronika, Χρητικά Χρονικά) adında bir de dergi yayınlamağa başladılar ve ayrıca Girit tarihi üzerinde 1965 yılından başlayarak sempozyumlar düzenlediler. Bundan dolayı ortaya Venedik'te bulunan malzemeye dayalı pek çok eser çıktı. Toplu bir kaynakçanın zorluğunu ve çok fazla sayfa kaplayacağını göz önünde tutan, düzenleyiciler, konuyu 'kalelerin durumu' ile sınırlandırmışlardır. Yunanca makaleler Latin harfleri ile yazılmıştır. Bir de çevirileri verilseydi, çalışma daha yararlı olacaktı. Girit üzerine hazırlanmış Türk kaynakları zaman zaman inceleme ve yayın konusu oldu. İzmir doğumlu olan Nikola Stavrinidis adında çalışan birisi basılı kaynaklar kadar Girit'de bulunan Şer'iyye Sicillerini dört büyük cilt halinde Yunan diline çevirdi ve ayrıca dergilere de bir çok Türk kayıtları çevirdi. Bunların hiçbiri bu kitapta bulunmamakla beraber *Türkologischer Anzeiger* ciltlerinde görmekteyiz. Bu sayede en azından bibliyografik bir haber olarak öğreniyoruz.

Paolo Preto "Venedik ve Doğu: 1570 ile 1671 yılları arasında zaman-dizimi" (s. 267-269) hazırlamıştır. 18 Mart 1570'de Kıbrıs'ın bir çavuş (bunun Kubad Çavuş olduğu belirtilebilirdi) aracılığı ile istendiğine dair bir kayıtlarla başlayan kronoloji 30 Ekim 1671 günü Dalmaçya'da Türk-Venedik sınırını belirleyen anlaşma haberi ile son bulur.

Kaynakça s. 270 ile 274 arasındadır. Yeni bir yöntem olan, önce tarihi koymak, sonra müellif adı ve başlık verme düzeni denenmiştir.

Venedik tarihi için vazgeçilmez bir klavuz mahiyetini yıllarca sürdürecektir olan bu kitap, önceki yayınlarda olduğu gibi parlak bir kağıda çok güzel bir baskı ile basılmıştır. Sergide görev alan sorumlulardan birisinin verdiği sözlü bilgiye göre, gelen malzemenin ancak üçtebiri kullanılmış ve belirli bir tasarrufa gidilmiştir. Bu kadar bilgi bile iki ülke ilişkileri bakımından ne kadar çok malzemeye sahip olduğumuzu belirtmesi açısından yeterlidir. Venedik Belediyesi bu başarısıyla kültür ve bilim çalışmalarında önemli bir adım atmış bulunuyor.

Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

